

BOUWEN AAN EEN STERK NEDERLANDS VOEDSELSTEEM

NEDERLAND MOET UIT DE IMPASSE EN HAAR
VOEDSELTOEKOMST BETER INRICHTEN

DOEL MANIFEST EN CENTRALE BOODSCHAP

Voedsel brengt ons samen. Voedsel is wat ons verbindt in het dagelijks leven, wat we delen aan tafel, het gevoel van samen en thuis. Maar voedsel is méér. Goed voedsel betekent ook veiligheid, gezondheid, soevereiniteit en economische kracht. Ons voedsel en hoe we ermee omgaan heeft maatschappelijk grote strategische waarde. Het voedselsysteem bepaalt niet alleen hoe we eten, maar ook hoe we leven, hoe we produceren en welke positie we in de wereld innemen. In tijden van klimaatverandering, geopolitieke spanningen en schaarste aan ruimte en grondstoffen wordt duidelijk hoe essentieel het is om te investeren in ons eigen voedselsysteem, voor onze economie, voor onze weerbaarheid en onze gezondheid.

Ons voedsel raakt bijna elk domein: van energie en water tot woningbouw, gezondheid, natuur, kennis en handel. Van boer tot fabrikant, van onderzoeker tot retailer, ons voedselcluster (alle bedrijven in het complete netwerk van voedselproductie) behoort tot de sterkste ter wereld. Het is een bron van kennis, innovatie en verdienvermogen én het is een bron van verantwoordelijkheid. Wat wij, hier en nu, doen, bepaalt mede de weerbaarheid van ons land en Europa. Nu is het moment om te komen tot een lange termijn visie, moedige keuzes en gerichte investeringen.

We vragen van de overheid om met het voedselcluster tot een akkoord te komen over de richting en consistentie, een investeringsagenda die de hele keten verbindt, van landbouw en waterbeheer tot biotechnologie en export.

Wat wij bieden is samenwerking, ondernemerschap en de kracht om te vernieuwen.

Zo bouwen we aan een voedselsysteem dat gezond is voor mensen, houdbaar voor ons land en sterk voor onze economie. Een systeem dat ruimte houdt om te manoeuvreren in een veranderende wereld en dat Nederland opnieuw laat doen waar we goed in zijn: vooroplopen, verbinden en richting geven. Ons voedsel brengt ons weer samen.

Dit manifest bevat een strategie die als ambitie heeft:

- **Richting te geven richting 2050 aan een weerbare, vitale en innovatieve Agri & Food-sector.**
- **Bij te dragen aan een overkoepelend voedselbeleid dat de sociaaleconomische inrichting voor 2050 moet borgen.**
- **Om op korte termijn concrete stappen te zetten om uit de huidige impasse te komen.**

Centrale boodschap voor de kabinetsformatie

Boodschappen moeten betaalbaar blijven ondanks geopolitieke spanningen en klimaatverandering. Tegelijkertijd moet het land van het slot af en de slag maken naar duurzamere en gezondere producten. Zo stellen we ook het economisch verdienmodel van ons internationaal toonaangevend voedselsysteem veilig.

Dit vereist integrale sturing. Voedselbeleid verbindt het beleid van landbouw en visserij, industrie, duurzaamheid en gezondheid. Het geeft sturing aan het voedselsysteem, waarin overheid en voedselcluster samen tot een akkoord komen over één gezamenlijk doel voor 2050: een weerbaar voedselsysteem dat brede welvaart borgt, ook in tijden van geopolitieke spanningen. Het zorgt voor gezondheid en een aantrekkelijke leefomgeving vanuit een sterk verdienvermogen. Dit vergt slagkracht en daarvoor zijn regie en samenwerking tussen politiek en voedselcluster cruciaal. Het voedselcluster is een belangrijke bedrijfstak, van betekenis in binnen- en buitenland. Het huidige voedselsysteem is naar de toekomst echter niet volhoudbaar (duurzaamheid, geringe agrarische bedrijfsopvolging, regelgeving, strategisch-politiek). Verandering is noodzakelijk én mogelijk – mits we nu samen doorpakken. Dan zijn er ook internationaal grote economische kansen.

Daarom vragen we van een nieuw kabinet:

- Zet samen met het bedrijfsleven een stabiele lange termijn koers uit voor een voedselbeleid.
- Maak op basis van dit voedselbeleid een korte termijn actieplan dat in één kabinetsperiode uit te voeren is.
- Borg invulling en uitvoering in overleg en samenwerking met de sector.

Deze aanpak zal leiden tot een toekomstbestendig, concurrerend en maatschappelijk gedragen voedselsysteem (in brede zin)¹.

Dit manifest is in opdracht van TKI Agri & Food opgesteld voor de kabinetsformatie en wordt op persoonlijke titel onderschreven door een brede coalitie initiatiefnemers uit het voedselcluster.

¹ Daar waar in dit manifest sprake is van (primaire) landbouw wordt in de regel bedoeld op landbouw, tuinbouw (incl. sierteelt) en visserij. Als we spreken over de veredelingssector gaat het hier om bedrijven actief in de veredeling van groente- en landbouwzaden, opkweek van jonge planten, sierteelt en zaadtechnologie

INHOUDSOPGAVE

Een langetermijnperspectief voor het voedselsysteem	4
Noodzaak voor Voedselbeleid	4
Voedselcluster essentiële specialisatie in verdienvermogen	4
Dynamische sector	5
Betekenis voor de wereld	6
Uitdagingen	6
Kansen	8
Conclusie over betekenis voedselcluster en noodzaak modernisering	11
 Naar een toekomstbestendig voedselbeleid	 12
Beleid moet vernieuwd	12
EU-beleid als basis	12
Toekomstbeeld	12
Belangrijke elementen voor Nederland	13
Samenwerking	13
Duurzame en gezonde keuzes	15
Mededinging	16
Benchmarking	16
Administratieve lasten en regeldruk	17
GLB en Ruimtelijke Ordening	17
Onderzoek en innovatie	18
Human capital	21
Aanpak door Regieorgaan Voedselsysteem (RVS)	22
 Wat is nu nodig?	 24
Aanbod voedselcluster	24
Verzoek aan een nieuw kabinet	24

EEN LANGETERMIJNPERSPECTIEF VOOR HET VOEDSELSYSTEEM

NOODZAAK VOOR VOEDSELBELEID

Een langetermijnperspectief voor het voedselsysteem vereist integrale sturing. Onzekere tijden vragen om een krachtige koers. Stuurloos zonder strategie, is problematischer dan het hebben van een strategie die nog niet op alle punten perfect is. In Europa, Nederland en regionaal worden we geconfronteerd met grote uitdagingen op het vlak van geopolitiek, klimaat, biodiversiteit en demografische ontwikkelingen². Het voedselsysteem is onderhevig aan deze uitdagingen. Een voedselsysteem is het complete netwerk van activiteiten die nodig zijn om voedsel te produceren, te verwerken, te distribueren, te bereiden en te consumeren. Het omvat alle factoren, actoren en hun relaties die waarborgen dat iedereen te allen tijde toegang heeft tot voldoende, veilig, gezond, duurzaam voedsel en groenvoorziening. Dit zijn dus onder andere bedrijven, overheid, onderwijs en NGO's. Het voedselcluster zijn de bedrijven die daarin actief zijn.

Het huidige systeem en het daarvoor gevoerde beleid was passend voor de vraagstukken van gisteren maar voldoet niet voor de uitdagingen van vandaag en morgen. Die uitdagingen vragen om politieke keuzes. Dan kan de overheid samen met het voedingscluster een stabiele koers uitzetten om deze uitdagingen tegemoet te treden en de kansen te pakken. Dit vergt een economisch attractief en concreet voedselbeleid (ook wel: industriepolitiek of bedrijfstakbeleid), gericht op de langere termijn met een actieagenda voor de korte termijn. Als voedselcluster, onderwijs en onderzoek in het voedselsysteem zijn we sterk in innovatie, efficiency en het bij elkaar brengen van vraag en aanbod. We doen strategische investeringen, nodig voor ons toekomstig verdienvermogen. Deze kunnen echter alleen gedaan worden bij heldere keuzes, juist vanuit de politiek, over de inrichting van de ruimte en de samenleving, de gewenste strategische en economische betekenis van het voedselsysteem, en het verdienvermogen van het voedselcluster.

VOEDSELCLUSTER ESSENTIËLE SPECIALISATIE IN VERDIENVERMOGEN

Als het gaat om het toekomstig verdienvermogen van Nederland is het voedselcluster een voor de hand liggend object van industriepolitiek. Ze is vooruitstrevend, innovatief en leidend in Europa. Voedsel is essentieel voor de weerbaarheid en vitaliteit van Europa en daarmee voor ons land in geopolitieke turbulentie. Voedselzekerheid staat op de politieke agenda's. De samenloop van geopolitieke spanningen en de klimaatverandering die met name, maar niet alleen, de productie in het zuiden van Europa zal aantasten, leidt tot vragen over het perspectief van een toekomstbestendig, robuust productiesysteem voor de EU interne markt in de vruchtbare Noordwest-Europese delta's.

Belangrijker is nog dat de sector al duizend jaar met handel en logistiek een van de specialisaties van Nederland is³. Dat is het directe gevolg van het feit dat Nederland een delta is met vruchtbare grond, een comparatief voordeel. Die fysieke condities zijn aangevuld tot een 'groeidiamant' met een sterke en innovatieve vraag naar producten uit de omliggende steden, nauwe samenhang met gerelateerde bedrijfstakken (zoals: logistiek, watersector, machine- en scheepsbouw, verpakkingindustrie, chemie), kortom een dynamisch voedselcluster, in samenspel met een ondersteunende overheid.

² Dubbele vergrijzing (meer oudere mensen die steeds ouder worden), kleinere beroepsbevolking, migratie, krimpende Europese voedselmarkt door bevolkingsdaling en veroudering.

³ Zie eventueel (oudere) literatuur van Danny Jacobs (RUG) en Michael Porter (tuinbouwcluster), Wijnands et al. (WUR), De Bont en Van Berkum (WUR)

Die combinatie van factoren heeft ertoe geleid dat de sector een wereldspeler is. Met klimaatverandering worden bodem en water nog sterker sturend. In Zuid-Europa gaan in toenemende mate problemen ontstaan bij de productie. In (Noordwest) Europees verband is er dan ook een natuurlijke plaats voor Nederland als voedselexporteur naar de omliggende landen, die historisch een relatief grotere focus hebben op de maakindustrie.

DYNAMISCHE SECTOR

Ons voedselsysteem is goed voor bijna 7% van de Nederlandse economie. Twee procentpunt daarvan betreft de primaire land- en tuinbouw en visserij, die deels uit plantaardige productie (inclusief groenvoorziening) bestaat, en deels uit veehouderij. De keten loopt van bedrijven die uitgangsmaterialen (zoals zaden) veredelen en veevoer leveren tot fabrikanten van consumentenproducten en retailers die de consument bedienen. Op verschillende gebieden huisvest Nederland de wereldtop (o.a. genetica, kastehnologie). Dat is mede bereikt door een sterke publiek-private samenwerking. Het Topsectorenbeleid en Groenpact zijn succesvolle voorbeelden daarvan.

Het voedselcluster is een dynamische sector met in deze eeuw succesvolle start-ups van de veredeling (bv. Solynta⁴ in aardappelzaad voor de Afrikaanse markt), de eiwit-transitie (bv. De Vegetarische Slager, nu onderdeel van het Braziliaanse JBS) tot en met de online retail (Crisp, JustEatTakeaway). En nu weer veelbelovende bedrijven als Meatable (in eiwittransitie vlees), Vivici (productie koe-eiwit via fermentatie) en Phycom (algen). De sector wordt gekenmerkt door een effectieve mix van regionaal verankerde mkb-bedrijven met multinationals, vaak georganiseerd als grote coöperaties (onder andere Cosun, FrieslandCampina, Flora Holland, Avebe). De ene multinational heeft hier zijn hoofdkantoor (bv. Magnum Icecream Company), de andere juist het innovatiecentrum (o.a. DSM-Firmenich, Mars, Danone, Arla Foods), en weer andere beide (bv. Corbion, Plukon, Heineken, Vion). Uniek is onze groentezaad- en aardappelveredelingssector met wereldwijd leidende posities met grote export (resp. 35% en 55%). Bedrijven als RijkZwaan, Enza, BejoZaden, Anthura, HZPC en Agrico hebben op basis van innovatie sterke posities opgebouwd. Boeren en tuinders hebben zich daarbij afgelopen decennia ontwikkeld tot mkb-bedrijven, soms zelfs met meerdere vestigingen. Qua mkb-structuur lijkt de sector op het succesvolle maritieme cluster, en veel van deze familiebedrijven zijn sterk in de regio verankerd. Het totale voedselcluster vormt een ecosysteem van bedrijven, gespecialiseerde financiële instellingen, bedrijven in de machine-industrie (zoals Lely Industries), adviseurs, laboratoria en softwarebedrijven met onderwijs, kennis- en onderzoeksinstellingen. Innovatie is in dat ecosysteem essentieel, want het systeem sterft af als de dynamiek door gebrek aan bedrijfsopvolgers en technische en sociale innovatie verloren gaat.

Ook bij boeren, tuinders en vissers is de dynamiek groot: er verdwijnen veel bedrijven en kotters, sommige bedrijven nemen sterk in omvang toe, anderen gaan over tot een heel ander (multifunctioneel) businessmodel. Tegelijkertijd levert onduidelijk beleid en stilstand in vergunningverlening onzekerheid op met als gevolg daarvan een rem op investeringen door ondernemers en financiële instellingen en knelpunten in bedrijfsovername.

BETEKENIS VOOR DE WERELD

Het verdienvermogen van het voedselsysteem nu en in de toekomst is gebaseerd op de relevantie de sector voor het buitenland. Naast de export, vooral naar omliggende landen maar ook speciale producten verder weg, ligt dat in het internationale karakter van de Nederlandse bedrijven en het innovatieve karakter van de thuismarkt. In vrijwel alle schakels van de keten zijn bedrijven internationaal actief, niet alleen met export maar ook met productie elders - waarbij hoofdkantoren en research labs in Nederland staan. Dat geldt voor toeleveranciers in zaden, veevoer of machines (zoals de melkrobotfabrikant Lely Industries), voor de verwerkende industrie (zoals fritesfabrikanten als Aviko of bierproducenten als Heineken) en voor de retail (zoals Ahold Delhaize). Maar ook voor een gespecialiseerde financiële dienstverlener als Rabobank en zelfs voor sommige boeren en tuinders. Een aantal bedrijven is onderdeel van een buitenlandse multinational, bijvoorbeeld in de aardappelindustrie of in de zaadveredeling. Veelzeggend is dat die buitenlandse bedrijven juist hier willen zitten vanwege het innovatieve karakter van de sector, vakmanschap van boer en tuinder, de clustering van kennis met veel specialismen in diepe arbeidsmarkten en een goede kennisinfrastructuur. Ons land is eveneens een geliefde testmarkt voor nieuwe consumentenproducten. Nederland is met dit alles ook een aantrekkelijke vestigingsplaats voor voedselbedrijven van elders (zoals bv. Beyond Meat). En Nederland zorgt voor mensen met human capital die elders in de wereld de voedselvoorziening belangrijk verbeteren (zoals Simon Groot van East-West Seeds of alumni van de Wageningen UR en andere universiteiten en hogescholen). Dat komt mede omdat een deel van de productontwikkeling in research & development op locatie in het buitenland gebeurt vanwege het belang van aanpassing aan lokale bodems en klimaat. Een groeiende wereldbevolking vraagt niet alleen om betaalbare, gezonde en smaakvolle voeding, maar ook om groenvoorziening die bijdraagt aan gezondheid, geluk en, in het geval van bomen en buitenplanten, het koelen van steden.

In de internationale diplomatie maakt deze specialisatie Nederland tot een interessante gesprekspartner - zo hebben al verschillende minister-presidenten bij (staats)bezoeken buiten Europa ervaren.

UITDAGINGEN

Het voedselcluster wordt geconfronteerd met maatschappelijke uitdagingen. Zij ziet een belangrijke rol voor zichzelf om bij te dragen aan oplossingen. Grote uitdagingen in het voedselsysteem liggen nu vooral bij de minder weerbare partijen in de keten als boeren en consumenten, maar dienen een ketenverantwoordelijkheid te zijn. Van belang voor een sterk Nederlands voedselsysteem is het geven van een impuls voor generatievernieuwing.

Een eerste uitdaging is dat de Nederlandse land- en tuinbouw een groot beslag legt op de milieugebruiksruimte (stikstof, Kaderrichtlijn Water, broeikasgassen) in relatie tot vraagstukken van klimaat, milieu en biodiversiteit. Voor de zeevisserij is er de uitdaging het energieverbruik en de bodemberoering fors te verlagen.

De inzet van arbeidsmigranten heeft schaduwzijden en er zijn ook issues met dierwelzijn en zoönose. De sector is zich ten volle bewust dat een nieuwe aanpak nodig is. Rond stikstof liggen er nationaal en voor de regio (Veluwe) akkoorden tussen de lagere overheden en de primaire sector. Die zullen resulteren in een forse uitstoot-reductie van stikstof in de komende jaren. Daar waar de doelen niet worden gehaald zal in redelijkheid worden gesanctioneerd, onder andere volgens

het bouwstenendocument van IPO, VNG, LTO, NAIJK en de Unie van Waterschappen. Ook voor dierwaardige veehouderij liggen er afspraken. In toenemende mate zijn ketenpartijen betrokken bij de duurzaamheid van hun toeleveranciers, inclusief boeren. Dit zowel uit zakelijk belang (niche-producten, reputatie-risico's, veiligstellen van aanvoer) als via wetgeving (CSRD en sustainable finance). Verdere maatregelen, ook in andere dossiers, zijn nodig.

Klimaatverandering vraagt eveneens om nieuw beleid, vanwege meer droogte, minder aanvoer van zoet water en verzilting van bodems, maar ook met clusterbuien. Deels zullen daarbij technologische oplossingen mogelijk zijn met vernieuwende technologie op het vlak van biotech, robotica, artificieel intelligence en nanotechnologie (kortweg BRAIN), deels helpen economische mechanismen (emissierechten, beprijzen wateronttrekking) en deels zullen de uitstootreductiekaders (normering) effect opleveren. Daarnaast vraagt dit om nieuwe impulsen voor land- en bedrijfsinrichting. Gezien de behoefte aan grond voor woningbouw, defensie, natuur en energieproductie zal een nieuw kabinet duidelijke keuzes moeten maken over de inrichting van ons land en de ruimteverdeling voor de diverse doelen. Dat geldt ook op de Noordzee, waar goed over (gezamenlijk) ruimtegebruik wordt overlegd. Het bijzondere karakter van Nederland in het samengaan van steden en platteland maakt de functie van beheer van open ruimte tussen de steden kansrijk voor het integreren van de landbouw in de diensteneconomie. Bedrijven zouden hun ondernemerschap op hun locatie moeten kunnen aanwenden in private diensten (bv. recreatie, zorg, korte ketens met niche-producten van land en uit water) en publieke diensten (waterbeheer, natuurbeheer). Ook in de visserij is het versterken van de afzet in korte ketens en van dichtbij gevangen vis een uitdagende kans (Blue Food Center).

Dat is in bijzonder van belang voor bedrijven die niet mee willen of kunnen in het autonome proces van schaalvergroting.

Dat levert innovaties op die ook in andere opwarmende landen en metropolen tot waarde kunnen worden gebracht. De plantaardige sector biedt een oplossing voor de noodzakelijke vergroening in snelgroeïende steden om de impact van klimaatverandering te dempen. Voor het voedselsysteem is van belang dat in Nederland (en de goedbereikbare grensregio's) een diverse landbouwproductie met innovatieve boeren behouden blijft. Dat helpt om duurzame productie via innovatie door te ontwikkelen. Niet alleen duurzaam per kg product (dat is met de hoge opbrengsten in Nederland vaak al het geval) maar ook per hectare. Dit draagt bij aan een sterkere economische en geopolitieke positionering.

Een tweede uitdaging ligt bij burgers. Er zijn grote verschillen in levensverwachting tussen buurten en sociale klassen. De toegang (betaalbaarheid) tot gezond voedsel speelt daarbij een belangrijke rol. Tegelijkertijd lopen de gezondheidskosten sterk op. Het gezondheidssysteem is van oudsher curatief georiënteerd. Meer preventie en waar nodig ondersteuning in eet- en leefgedrag is gewenst. Nederland is sterk in medisch onderzoek, informatietechnologie en het voedselsysteem (voedingsonderzoek, veredeling). Combinaties van kennis en kunde uit die sectoren kunnen hier tot belangrijke doorbraken leiden en zo via een veranderde voedsel- en leefomgeving en slimme prijsprikkels een bijdrage leveren aan een gezonde levensstijl en het in de hand houden van zorgkosten.

Ten slotte kennen spelers in de voedselketen uitdagingen in de verduurzaming van hun processen. Zoals in de emissie van CO₂, het gebruik van schaarser wordend zoet (drink)water, netcongestie, de werk- en woonomstandigheden van arbeidsmigranten en de krapper wordende arbeidsmarkt. In veel gevallen ontbreekt het aan businesscases voor duurzame producten en ketenorganisatie. Een uitdaging is de fragmentatie binnen het voedselcluster. Het ontbreken van een coherent middenveld is een uitdaging. Dit wordt veroorzaakt door veel mkb-bedrijven, de belangentegenstellingen tussen subsectoren en soms ook tussen start-ups en de gevestigde orde. De neiging om voor alles direct naar de politiek te gaan, leidt tot ad hoc-oplossingen die steeds vaker niet volhoudbaar zijn.

Daarbij speelt ook een rol dat het Nederlandse voedselsysteem complex is, omdat consumptie en productie maar beperkt samenhangen: een groot deel van onze productie wordt geëxporteerd, een groot deel van de consumptie geïmporteerd. Daarbij moet worden opgemerkt dat gezien het relatief kleine oppervlakte van Nederland er snel sprake is van export. Internationaal geldt doorgaans als regel dat binnen een straal van 800 km gezien wordt als lokaal produceren. Dat betekent dat de feitelijke thuismarkt van deze sector zich uitspreid over meerdere overheden. Sommige industrieën draaien op Nederlands product, andere (van visverwerking tot cacao) op ingevoerde grondstof.

KANSEN

Naast dat het Nederlandse voedselsysteem van internationale betekenis is en uitdagingen kent, biedt ook grote toekomstkansen. Dat rechtvaardigt de vraag om een voedselbeleid. De kansen liggen in de wereldwijde behoefte aan veilig, gezond en betaalbaar voedsel voor met name de grote metropolen in een tijd van klimaatverandering. Met onze kennis kunnen we een toppositie in duurzame voedselproductie innemen. Kennis in veredeling van uitgangsmaterialen en efficiënte productie, verwerking van groenten en aardappelen en ook van dierlijke producten onder andere op basis van reststromen uit de levensmiddelenindustrie. Juist ook door technologie en kennis te exporteren en productie lokaal op te voeren. Onze hoogwaardige tuinbouwtechnologie sector is betrokken bij meer dan 75% van alle glastuinbouwprojecten wereldwijd. Een coöperatie als Cosun richt zich met zijn dochterbedrijf Duynie wereldwijd op circulaire verwerking van afvalstromen uit de voedingsmiddelenindustrie. Nederland neemt leidende posities binnen de hele voedselketen in en benut haar integrale kennis, inclusief kennis en kunde uit de watersector en de logistiek. De sector heeft een internationaal in de voedselketen gespecialiseerde bank die privaat kapitaal kan mobiliseren. Dit alles maakt een innoverende en versterkende rol in de voedselvoorziening van metropolen elders in de wereld kansrijk.

Er is een aantal technologieën die nieuwe kansen bieden. Ze zijn samen te vatten als ontwikkelingen in biotechnologie, robotica, artificial intelligence en nanotechnologie (BRAIN-sleuteltechnologieën), die elkaar onderling versterken. Samen met gedegen kennis van het benodigde ecosysteem, maken ze doorbraken mogelijk om de huidige uitdagingen voortvarend aan te pakken. Tal van bedrijven, ook start-ups in de mechanisatie van de landbouw (drones, onkruid-robots) spelen in op deze trends naar precisielandbouw.

Relevante groeimarkten⁵ in dit kader zijn:

- Innovatieve voedingsmiddelen: alternatieve en ook duurzamere eiwitten, voeding voor speciale doelgroepen, zaadveredeling (voor groenten, fruit, aardappelen, groenvoorziening, sierteelt en vee) en groene laag-risico gewasbeschermingsmiddelen.
- Innovatieve chemie voor circulaire & biobased materialen en een nieuwe generatie biograndstoffen & biobrandstoffen.
- Terugwinning en circulair gebruik van materialen (waaronder fosfaat en drinkwater) via waterzuivering en waterbehandeling).
- Voorkomen en bestrijden van grondstof/voedselverliezen en up-cyclen en verwaarden van zij- en reststromen.
- Inzet van biotechnologie voor alle bovenstaande markten en toepassingen.
- Machinebouw, digitalisering en AI (waaronder robots) voor de voedselindustrie, precisielandbouw en hoogwaardige glastuinbouw met adaptieve en autonome groeisystemen.
- Optimalisatie van de dierhouderij met behulp van data en robotisering.

Voor toepassing van die technologieën is van belang dat ondernemerschap en innovatiekracht het Nederlandse voedselsysteem kenmerken en dat bedrijven het voortouw kunnen nemen in de wereldwijde behoefte aan meer innovatie. Op de achtergrond speelt dat het mondiale voedselsysteem zich voor grote uitdagingen gesteld ziet en behoefte heeft aan meer innovatie⁶. Driekwart van de voedselproductie vindt nu in het mondiale zuiden plaats, in 1960 was dit 43%. De bevolking is in die periode met een factor 2,5 gegroeid, de voedselproductie met een factor 4, vooral door betere technologie en daarmee hogere productie per hectare. In de jaren nul was de productiviteitsstijging mondiaal historisch hoog met 2,72% maar in de laatste decade is dat teruggezak naar 1,93%. Niet eerder deed een decade het zo matig. De oorzaken zijn divers. Van klimaatschade tot het achterblijven van investering in nieuwe technologie inclusief op het boerenland. Dat wil niet zeggen dat de seculiere trend (waarin door bevolkingsgroei de vraag naar voedsel als drijvende kracht stuivertje wisselt met het door technologische processen gestuurde aanbod) weer bij een draaipunt is. Dat gebeurde in de jaren 1000, 1350, 1500, 1650, 1750 en 1875 (toen een daling van voedselprijzen inzette die tot de dag van vandaag de dag voortduurt). Juist nu is er nog veel ruimte voor innovatie. Maar de ontwikkeling vraagt aandacht en nieuw beleid. Voedsel is te vanzelfsprekend.

De uitdagingen rond duurzaamheid zijn niet uniek voor Nederland, ook elders ziet men de noodzaak tot verduurzaming van het voedselsysteem. Op onderstaande punten kan het Nederlandse voedselsysteem door te verduurzamen met de BRAIN-technologieën zijn economische positie versterken:

- **Watergebruik en bodemgezondheid**

Klimaatverandering vergroot de vraag naar productiemethoden die minder zoet water gebruiken en beter bestand zijn tegen verzilting van bodems en extreme weersomstandigheden. Nederland is sterk in waterbeheer en precisielandbouw met bijdragen in irrigatie-efficiënte technologieën, sensoren en kennis over bodembeheer. Tegelijkertijd is de Nederlandse landbouw relatief intensief en kent ze een beperkte focus op bodembehoud en regeneratieve technieken zoals via Re-Ge-NL.

⁵ Bron: TNO en WUR, aanpassing TKI

⁶ Jeremy Jelliffe, Keith Fuglie and Stephen Morgan: *Productivity-led pathway to sustainable agricultural growth: six decades of progress. in: EuroChoices 2024 (3)*

- **CO₂-arme productiemethoden en landgebruik**

De noodzaak om wereldwijd ontbossing te voorkomen en emissies te reduceren creëert vraag naar CO₂-arme en land-efficiënte productiemethoden. Nederland heeft een sterke positie die wereldwijd als voorbeeld dient in alternatieve eiwitten, glastuinbouw, vertical farming en high-tech zaadveredeling. Een uitdaging is echter dat veel van deze systemen hoog energie-intensief zijn en in Nederland sterk afhankelijk waren van relatief goedkoop aardgas. Om internationaal concurrerend te blijven, moet Nederland deze innovaties verduurzamen door hernieuwbare energie structureel in te zetten.

- **Energiegebruik en concurrentiekracht**

De Europese afhankelijkheid van fossiele energie stimuleert de vraag naar energiebesparende technologieën. Nederland heeft veel kennis over energie-efficiëntie in kassen, circulaire warmte en industriële restwarmtebenutting. Toch is de nationale afhankelijkheid van fossiele energie (o.a. aardgas) nog groot en staat de internationale geloofwaardigheid onder druk zolang de transitie naar hernieuwbare bronnen niet versnelt. Netcongestie is daarbij een belangrijk knelpunt.

- **Circulaire ketens en feedstock**

Geopolitieke onzekerheid over grondstoffen vergroot de vraag naar hergebruik en verliesreductie. Nederland beschikt over sterke logistieke infrastructuur, een grote voedingsmiddelenindustrie en toonaangevende kennisinstituten in circulaire economie. Dat maakt Nederland goed geplaatst om circulaire ketenoplossingen te ontwikkelen en op te schalen. Tegelijkertijd is de landbouw in Nederland nog sterk afhankelijk van import van soja en kunstmest, waardoor we geopolitiek kwetsbaar zijn en de eigen praktijk niet altijd als 'best practice' kan worden geëtaleerd. Op basis van de kennis van schaling, diervoeders en de inzet op circulaire meststoffen kunnen kringlopen verder worden gesloten.

- **Urbanisatie en stedelijke productiemethoden**

Grootschalige urbanisatie creëert vraag naar productie dicht bij de consument. Nederland heeft een reputatie opgebouwd in high-tech glastuinbouw en Controlled Environment Agriculture, die wereldwijd in stedelijke context toepasbaar is. De schaalbaarheid van Vertical Farming blijft echter kostbaar en energie-intensief. Nederland kan dus bijdragen met technologie en kennis, maar loopt nog niet automatisch voorop in grootschalige implementatie.

- **Gezondheid, vergrijzing en welvaartsziekten**

De stijgende zorgkosten en vergrijzing vergroten de vraag naar gezonde voeding en producten die welvaartsziekten helpen te voorkomen. Nederland heeft sterke kennisclusters rond gezondheid & voeding en innovatieve bedrijven in alternatieve eiwitten en functional foods. Tegelijkertijd kent Nederland zelf een hoge prevalentie van welvaartsziekten, en is de exportpositie nog vooral gericht op bulkproducten. Binnen het voedingscluster wordt volop gewerkt aan betere samenstelling van producten met minder suiker, vet, zout en meer positieve nutrienten. De uitdaging is om kennis en innovatie over gezondere producten sneller te vertalen naar internationaal schaalbare producten en markten.

- **Geavanceerde technologieën**

De vraag naar high-tech oplossingen zoals sensortechnologie, AI en biotechnologische innovaties groeit wereldwijd. Nederland beschikt over sterke kennisinstellingen, high-tech maakindustrie en ervaring met geïntegreerde teeltsystemen. Daarmee kan het land bijdragen aan precisielandbouw en data-gedreven oplossingen. Kritisch punt is echter dat de schaal en investeringskracht beperkt zijn in vergelijking met landen als de VS en China. De samenwerking van het voedsel- met het techcluster dient verder te worden gestimuleerd, zodat kennis en kunde sterker en effectiever worden ingezet.

CONCLUSIE OVER BETEKENIS VOEDSELCLUSTER EN NOODZAAK MODERNISERING

De kansen en uitdagingen maken duidelijk dat het voedselcluster in Nederland een unieke positie heeft met veel potentie voor de toekomst en niet terugdeinst voor grote uitdagingen. De uitdagingen zijn niet uniek voor Nederland, ook andere landen in de wereld lopen aan tegen vraagstukken ten aanzien van duurzame en gezonde voedselvoorziening door voedselsystemen die weerbaar, wendbaar en wederkerig zijn.

Nederland is een unieke metropool met veel open ruimte tussen de steden. Dat houden we in stand door die uitdagingen op te pakken met als resultaat een versteviging van onze economische toekomst basis en behoud van een aantrekkelijke leefomgeving.

Land- en tuinbouw, visserij en voedselproductie zijn afgelopen eeuw kennisintensief geworden. Partijen in de keten zijn met elkaar verbonden. Een dergelijk cluster gedijt in een vruchtbare delta met zijn steden. Het oude idee dat de voedselproductie ver buiten de stad zijn beste biotoop heeft, geldt net als bij de oude 'moedernegotie' van Amsterdam nog wel voor een commodity als granen (hoewel ook dat weerbaarheidsrisico's inhoudt), maar niet voor de kennisintensieve specialisaties in het huidige Nederlandse voedselsysteem. Van pootgoed voor aardappelen tot boomteelt voor opwarmende steden, van circulair veevoer tot klinische zuivel: kennis is een belangrijk productiemiddel. En dat vind je in steden met verschillende topuniversiteiten, korte afstanden in kennisuitwisseling, en een prettige leefomgeving voor kenniswerkers en hun partners. Zo heeft Nederland met Wageningen UR de wereldwijde nummer 1 in agrofood in huis. Het voedselsysteem is voor een toekomstgericht en weerbaar Nederland van groot belang. Uitfasen daarvan en overgaan op import is geen optie. Wel moet het systeem op de toekomst worden ingericht. Net als in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw hoort bij deze modernisering een goede samenwerking van overheid en voedselcluster die samen transparant in de gewenste richting sturen en actief initiatieven en innovaties, ook van gemeenschappen van burgers oppakken en signalen uit de maatschappij een plaats geven⁷.

Het Nederlandse voedselsysteem is van wereldklasse en het is nu tijd om te zorgen dat dit zo blijft.

NAAR EEN TOEKOMSTBESTENDIG VOEDSELBELEID

BELEID MOET VERNIEUWD

Het huidige industriebeleid zet sterk in op technologische innovatie, maar doet dit fragmentarisch. Hierdoor blijven economische groei, duurzaamheid en geopolitieke weerbaarheid vaak losstaande ambities. Toekomstige groeimarkten zullen 'volhoudbaar' moeten zijn en bestand tegen geopolitieke schokken. Dat vraagt om een voedselbeleid dat samenhang en onderlinge wederkerigheid vormgeeft, zowel binnen het voedselsysteem maar ook tussen en met andere sectoren (energie, gezondheid, bouw, transport, hi-tech etc.). We pleiten daarom voor een integrale benadering waarin systeeminnovatie, gedragsverandering en sociale transformatie integraal onderdeel zijn van het innovatiebeleid. Alleen de producten, diensten en bijbehorende klanten die daaraan voldoen zijn toekomstbestendige groeimarkten met blijvende maatschappelijke én economische waarde.

EU-BELEID ALS BASIS

Gezien de sterke Europese integratie van het voedselsysteem hoort een economisch attractief en concreet voedselbeleid deel uit te maken van de strategische positionering van Europa. Het Draghi-rapport laat zien dat de economische groei, onze economische veiligheid en het oplossen van maatschappelijke uitdagingen onder druk staan door recente ontwikkelingen. De concurrentiekracht lijdt onder de innovatiekloof tussen Europa en de Verenigde Staten. Daarbij speelt het gebrekkig functioneren van de Europese (kapitaal)markt een belangrijke rol. Een overmaat aan soms per land verschillende regulering die zich te veel richt op voorschriften, en te weinig op het laten functioneren van markten en het slim beprijzen om externe kosten te internaliseren, speelt ook een belangrijke rol. Europa (exclusief Rusland) is ook energiearm, wat zich uit in hoge energieprijzen. Die echter mogen de overgang naar een koolstof-arme economie niet bemoeilijken. Voor het voedselsysteem zijn ook de resultaten van de Strategische Dialoog van groot belang. Die Dialoog over de toekomst van de Europese landbouw en voedsel is in 2024 door de Europese Commissie georganiseerd. De resultaten ervan zijn (in enigszins afgezwakte vorm) in een Visie van de Commissie terecht gekomen en worden nu in Europees beleid omgezet.

TOEKOMSTBEELD

Het toekomstbeeld voor het voedselsysteem, zoals de EU-Dialoog-partners dat voor ogen hebben, moet weerbaar, duurzaam, concurrerend, profijtelijk en eerlijk zijn. Brede welvaart is de basis voor toekomstig handelen: economisch, sociaal en ecologisch in balans. Samenwerking en dialoog in het hele voedselsysteem zijn daarbij essentieel. Dat betekent dat overheidsbeleid consistent moet zijn en op basis van een sterke lange-termijn visie en strategie een robuuste omgeving creëert die lange termijn beslissingen mogelijk maakt. Markten en marktwerking zijn daarbij essentieel voor waarde creatie maar moeten de externe kosten van ecologische schade oplossen. Evenzo zijn beter gebalanceerde, gezondere en duurzamere eetpatronen van groot belang. Plattelandsgebieden zijn van groot belang voor voedselzekerheid, biodiversiteit en een aantrekkelijke leefomgeving. Een aandachtspunt bij dat toekomstbeeld met een sturing op internaliseren van externe kosten is wel de divergentie van andere geopolitieke blokken, wat ondermijnend kan werken. Vrijhandel is van groot belang en biedt kansen. Tegelijkertijd horen handelsverdragen clausules zoals CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) te bevatten om een gelijk speelveld te behouden en de productie niet onnodig uit Europa te verplaatsen. Het beperken van de import tot gecertificeerde producten (analoog aan biologisch dus ook voor gangbare producten die aan Europese standaarden volden) kan hier wellicht een oplossing bieden⁸.

8 Zie EEAC/Rli: Towards a sustainable food system.

BELANGRIJKE ELEMENTEN VOOR NEDERLAND

Een aantal van de aanbevelingen uit het Draghi-rapport en de Strategische Dialoog zijn belangrijke bouwstenen voor een Nederlands voedselbeleid en het voedselsysteem. Het gaat dan met name om verbeterde samenwerking, benchmarking, consumentenbeleid, de rol van het platteland en de toekomst van het gemeenschappelijk landbouw- en voedselbeleid. Daarbij zijn ook de aanbevelingen die zijn gedaan door de OECD in zijn review van het Nederlandse landbouw- en voedselbeleid zeer relevant⁹. De sleutelboodschap is de constatering dat de stijging van productiviteit goed is geweest voor de concurrentiekracht en tot minder emissies per eenheid output heeft geleid, maar dit op zichzelf niet voldoende is voor een ambitieus pad naar duurzaamheid. Actie is nodig. Dit vraagt volgens de OECD om een sterke overheidsvisie op de toekomst van het voedselsysteem, het stellen van regels en prikkels vanuit het beleid dat zekerheid voor ondernemers creëert, het kennis- en innovatiesysteem in stelling brengt en de advisering en begeleiding van boeren op duurzaamheid versterkt. Daarbij is volgens de OECD een ambitieuze strategie nodig om data-gedreven ketens te ontwikkelen waarmee economische en ecologische prestaties voortdurend worden verbeterd.

SAMENWERKING

Een lange-termijn-koers realiseren middels een voedselbeleid overstijgt de duur van één kabinetsperiode en vraagt om een langdurige samenwerking tussen overheid, voedselcluster en initiatieven uit de samenleving. Dit vergt een brede governance die een cultuur van samenwerking, vertrouwen en multi-stakeholder participatie ondersteunt. Beleid moet consistent zijn en silo-denken voorkomen. Beleid moet uitvoerbaar zijn, hiervoor is de uitvoeringskracht van het voedselcluster nodig¹⁰.

De huidige innovatie- en duurzaamheidsinitiatieven zijn gefragmenteerd, kennis is soms versnipperd over instellingen en adviesorganisaties, met als gevolg veel inefficiëntie door duplicering en opnieuw het wiel uitvinden waarbij de concepten (sustainable, circulair, regeneratief, biologisch, net zero, true value, etc.) over elkaar heen buitelen. Doelen, indicatoren en tijdslijnen zijn niet op elkaar afgestemd en hinderen gecoördineerde acties en gemeenschappelijke vooruitgang, waardoor impact, opschaling en bredere toepassing sterk onderontwikkeld is. Bovendien is het economisch perspectief voor de primaire producent te vaak een ondergeschoven kind en ontbreekt steun voor wie wil wijken.

Dit alles vraagt om een breed gedragen voedselstrategie, een akkoord tussen overheid en sector en een publiek-privaat coördinatieorgaan op nationaal niveau. Op meerdere plaatsen wordt geconstateerd dat er behoefte is aan collectiviteit en coördinatie. In Brussel is de European Board on Agri-food (EBAF) in het leven geroepen, evenals de European Science Alliance for Food (ESAFA) als wetenschappelijk adviesorgaan. In Nederland pleitte onder andere de Raad voor de Leefomgeving voor herintroductie van een productschap, aangepast aan de nieuwe uitdagingen¹¹. De Europese wetgeving maakt een of meerdere producenten- en brancheorganisaties mogelijk. Deze zijn per sector (akkerbouw, zuivel e.d.) georganiseerd en richten zich op het versterken van de positie van de boer in de keten of het bevorderen van samenwerking in de keten.

9 OECD (2023), *Policies for the Future of Farming and Food in the Netherlands*, OECD Agriculture and Food Policy Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bb16dea4-en>.

10 Zie o.a. WRR en Rli (Uitvoering aan zet)

11 Conform advies Rli Falen en Opstaan, 2025. Er wordt ook wel gesproken over een Productschap 2.0 of een publiek-privaat gremium.

Eventueel aangevuld met belangenbehartiging voor de aangesloten leden. In andere landen bestaat er een verplichte aansluiting van boeren en tuinders bij een publiekrechtelijke Landwirtschaftskammer of Chambre d'Agriculture.

Een dergelijke institutie die het hele voedselcluster inclusief de rol van de consument omvat (voor het gemak hier aangeduid als een Regieorgaan voedselsysteem - RVS) gaat verder dan een overlegorgaan. Binnen de wettelijke kaders komt de overheid tot een akkoord met de sector over de randvoorwaarden die gesteld worden aan het voedselcluster en geeft richting aan markten. Vervolgens kan het voedselcluster collectieve verantwoordelijkheid nemen om binnen die randvoorwaarden te opereren. Het moet dan gaan om een stevige vorm van zelfbestuur in het voedselsysteem om de in een gezamenlijk akkoord neergezette maatschappelijke doelen te realiseren. En dit met kennis van zaken van uitvoeringskracht te voorzien, waarbij ook fragmentatie en free rider-gedrag niet in de weg mogen zitten. Het RVS heeft twee functies. Ten eerste het voedselcluster in staat stellen het bereikte akkoord vorm te geven in beleid. Ten tweede om aanvullend aan de producenten- en branche-organisaties ondersteuning te geven aan de uitvoering, mede door de meer thematische aanpak over sectoren heen. Het vervult dus een functie bij de uitwerking en uitvoering van een gedragen akkoord tussen overheid en sector, die geen van beide los van elkaar het voedselsysteem kunnen moderniseren¹².

Het RVS kan ook verantwoordelijk worden gemaakt voor coördinatie van het onderzoek dat (mede) wordt gefinancierd vanuit de overheid en de innovaties vanuit de BRAIN-technologieën door dit te koppelen aan de thematische vraagstukken in het voedselsysteem. De via de brancheorganisaties georganiseerde solidariteit voor financiering voor gezamenlijke onderzoeks- en ontwikkelingsprogramma's kan daarmee worden versterkt. Dat helpt in het oplossen van knelpunten en benutten van innovatieve kansen en komt de langere termijn-oriëntatie en coherentie in onderzoek ten goede omdat die dan minder afhankelijk zal zijn van de financiële participatie van individuele bedrijven. Een neiging naar projecten die kleiner en minder samenhangend zijn en zich meer op de korte termijn richten wordt daarmee voorkomen. Bij de vernieuwing van het innovatiebeleid moet het voor bedrijven aantrekkelijk worden om in grote gezamenlijke programma's te investeren.

Het Regieorgaan voedselsysteem kan ook worden belast (zie hierna) met:

- Vertaling en uitvoering van het duurzaamheidsbeleid (beheer van het stelsel van doelsturing met key performance indicatoren).
- Organisatie van het dataverkeer voor data-gestuurde ketens.
- Internationalisatie ten aanzien van marktontwikkeling richting landen buiten Europa.
- Het organisch laten ingroeien van bestaande publiek-private initiatieven, zoals bijvoorbeeld true-value language.

Nadere studie naar de juridische vorm en de governance is nodig.

DUURZAME EN GEZONDE KEUZES

Gezond eten is de basis voor een vitaal en gelukkig leven. De wereldbevolking groeit en daarmee ook de behoefte aan voedzaam voedsel. Die uitdaging speelt wereldwijd, maar ook dicht bij huis: in Nederland kampen steeds meer mensen, vooral kinderen en jongeren, met overgewicht en obesitas. Dat vraagt om een omslag naar een voedsel- en leefomgeving waarin gezond en betaalbaar eten voor iedereen binnen handbereik is en dat uitnodigt tot gezonde keuzes.

Het Nederlandse voedselscluster kan daarin het verschil maken. Wij zijn niet alleen leverancier van hoogwaardig voedsel voor onze eigen bevolking en onze handelspartners, maar ook koploper in innovatie, duurzaamheid en kennis. Daarmee dragen we bij aan oplossingen voor de grootste gezondheids- en voedseluitdagingen van deze tijd. Als Nederland zetten we daarmee een internationale standaard: een toekomst waarin gezond eten vanzelfsprekend is, voor onze kinderen én voor de generaties daarna.

Een gezonde bevolking die kan participeren in de maatschappij is een belangrijk element van brede welvaart. De basis voor het bereiken van duurzame en gezonde keuze bij consumenten en in de productie is een slimme en gerichte inzet van financiële instrumenten die productinnovatie en verantwoorde keuzes stimuleren. Marktwerving is essentieel voor waardecreatie; daarbij moeten de externe kosten van ecologische schade beter worden geïnternaliseerd door de markt.

Op basis van de voorgestelde samenwerking kunnen overheid en voedselcluster voor consumenten de gezonde en duurzame keuze de makkelijkste maken. Dat begint bij labelling van producten op beide aspecten, in Europees verband. Onderzoek van de ACM laat zien dat veel Nederlandse duurzaamheidskeurmerken niet internationaal erkend worden waardoor producenten in hun concurrentiepositie kunnen worden benadeeld. Benchmarking en erkenning op basis van EU-standaarden verdient prioriteit.

Bij aan Nederlandse producten toegekende labels en keurmerken kan en moet het voedselcluster rekening houden met de emissie-eisen en andere eisen die de overheid vaststelt. De duurzamere producten in keurmerken (labels) worden betrokken van die boeren die al aan die toekomstige emissie-eisen voldoen of daar hard naar op weg zijn. Dit helpt de verduurzaming, en voorkomt greenwashing met onterechte claims van duurzaamheid. Het zorgt ervoor dat bedrijven die wel aan duurzaamheidseisen voldoen, de concurrentie in de markten voor grond en emissierechten aan kunnen. Een duurzame aanpak wordt daarmee voor boeren, tuinders, vissers en andere bedrijven in de keten ook economisch de meest aantrekkelijke optie.

Innovatie helpt om duurzame en gezonde producten betaalbaar te maken. Een eenzijdig streven naar de laagste prijs leidt tot verminderd duurzame & gezonde producten. Dit vraagt om een discussie over de balans tussen de prijs & waarde van voeding. Voedselarmoede is in eerste instantie een inkomensprobleem. Verschuiven van belastingen van arbeid naar vermogen en verhoging van het minimumloon (dat ook goed is voor bevorderen van robotisering en verhelpen van arbeidstekorten) kunnen in de discussie worden betrokken.

Consumenten zijn gevoelig voor prijzen en voor een duwtje in de rug door bijvoorbeeld winkelinrichting of via klantenkaarten/apps met aanbiedingen ('nudging'). Met innovatieve toepassing van AI op collectieve datasets kan een beter inzicht verkregen worden in het consumentengedrag, ook in relatie tot gezondheid en leefstijl.

MEDEDINGING

In het mededingingsbeleid kan niet alleen de consumentenprijs op kortere termijn een toetssteen zijn maar moet er ook ruimte zijn voor afspraken tussen bedrijven op het vlak van verduurzaming die voedselzekerheid op de lange termijn beoogt. De Agro-Nutri monitor van ACM geeft aan dat een belangrijk probleem bij verduurzaming de betalingsbereidheid van consumenten is. In het mededingingsbeleid zou het mogelijk moeten worden dat voedselproducenten (bijv. vlees- of zuivelfabrikanten in samenwerking met retailers) een afspraak maken om boeren die al aan de toekomstige emissienormen voldoen hun meerkosten te betalen en deze om te slaan over de gehele omzet in de categorie. De mogelijkheden in de Europese wetgeving voor sterkere ketensamenwerking kunnen beter worden benut.

BENCHMARKING

In de EU Strategische Dialoog is afgesproken om benchmarking in te zetten om duurzaamheidsbeoordelingen op land- en tuinbouwbedrijven te harmoniseren waarbij naast monitoring ook verificatie van de data een rol zal spelen. Het effect moet zijn dat van elk bedrijf (en sector) bekend is waar het staat op de duurzaamheidslat.

Met de ervaringen in het verleden (o.a. rond het Mineralen-Aangifte Systeem MINAS, bij de succesvolle antibiotica-reductie en de duurzaamheidsverslaggeving die WUR sinds jaar en dag in het Europese Bedrijven-Informatienet aan boeren, tuinders en vissers verstrekt) en de huidige ontwikkeling naar doelsturing kan Nederland daarbij een leidende rol spelen en de standaard helpen zetten. Als exporteur heeft Nederland daar belang bij.

Nationaal afgesproken reducties kunnen één-op-één naar bedrijven worden vertaald zodat iedereen een bijdrage levert. Maatwerk dat rekening houdt met lokale omstandigheden (nabijheid van natuur of bebouwde kom) is daarbij relevant. Omdat het ene bedrijf tegen dezelfde kosten meer kan doen dan de ander, of een ander investeringsritme heeft, kunnen verhandelbare emissierechten (zoals de fosfaat- en dierrechten) een ondersteunende rol spelen in een efficiënt investeringspatroon, en waar nodig via afroaming in het reduceren van capaciteit. Daarbij dienen de verhandelde emissierechten wel binnen het voedselsysteem te blijven en is, analoog aan landbouwgrond, een politiek besluit nodig als die van functie moeten veranderen.

Per bedrijf kan de daadwerkelijke emissie en de afstand tot de toekomstige eisen worden bepaald door een combinatie van administratieve gegevens en sensoren. De methodiek van mineralenbalansen kan daarbij met onmiddellijke ingang worden ingevoerd en ook voor gewasbeschermingsmiddelenverbruik worden toegepast. Uitbreiding met andere KPIs (key performance indicatoren) ligt daarna voor de hand. Invoering kan starten bij bedrijven die bv. hun stikstofreductie door gebruik van ander veevoer willen aantonen, en daarna opgeschaald naar bedrijven die moeten aantonen te voldoen aan de eisen van de GLB-ecoschema's. Uiteindelijk kan het voor alle bedrijven verplicht worden gesteld.

Dergelijke data kunnen ook worden gebruikt om de bijdrage van de productie in de bredere welvaart van een regio of land vast te stellen en beleid op te voeren. De voedselsector werkt in dat kader aan 'True value language': een gedeelde methodiek voor het meten, waarderen en delen van duurzaamheidsprestaties bij de primaire producent¹³.

ADMINISTRATIEVE LASTEN EN REGELDRUK

Administratieve lasten kunnen vergaand worden beperkt (en de verificatie gegarandeerd) door digitalisering en certificering¹⁴. Op korte termijn kunnen facturen, leveringsbewijzen en andere documenten in de keten digitaal worden aangeleverd; er zijn internationale standaarden (AgroConnect en AgGateway) en er is een collectief uitwisselingsplatform (JoinData). Boeren en tuinders kunnen dus over een digitale kluis beschikken waaruit op geïntegreerde wijze en met minder administratieve lasten dan nu de btw-administratie en milieuverslaggeving (KPI) wordt gegenereerd en daarmee verifieerbaar is. Data uit sensoren en laboratoriumonderzoek kunnen daaraan gekoppeld en zo verifieerbaar worden gemaakt. Het semipublieke Regieorgaan voedselsysteem krijgt de opdracht dit te organiseren en in de data-uitwisseling een belangrijke rol spelen.

GLB EN RUIMTELIJKE ORDENING

Het denken in voedselsystemen met meer aandacht voor het functioneren van de ketens heeft ook in Brussel een grotere rol gekregen. Gevolg daarvan is dat het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) zich meer richt op sociale doelen (kleine boeren, achterblijvende regio's) en milieudoelen (eco-systeemdiensten), nu de gemeenschappelijke markt voor voedsel met vrij verkeer van producten tot stand is gebracht en ketenpartijen medeverantwoordelijk worden gehouden (en gezien klimaatsverandering zich verantwoordelijk voelen) voor het reilen en zeilen in de primaire productie. De logische consequentie is het GLB (en ook het Gemeenschappelijk Visserijbeleid - GVB) in komende jaren om te bouwen naar een Gemeenschappelijk Landbouw- en voedsel Beleid (GLVB). De Europese Commissie heeft hiertoe National & Regional Partnership Plans (NRPP) voorgesteld. Hierin kan een verbinding worden gelegd met de regiofondsen om regionale initiatieven te stimuleren.

Dat geldt ook in eigen land waar de emissie-eisen rond ammoniak, stikstof, fosfaat, fijnstof, gewasbeschermingsmiddelen en broeikasgassen als ook beperkingen op gebruik van zoet water in sommige gebieden grotere beperkingen aan de landbouw op zullen leggen dan in andere. Dat vraagt om een beweging van directe inkomenssteun naar betalingen voor innovatie en Eco-systeemdiensten met bijzondere aandacht voor die gebieden waar de opgave het grootst is. De leefbaarheid van het platteland is daarbij een belangrijk aandachtspunt om in elke regio brede welvaart te realiseren.

De huidige discussie in Brussel gaat richting een grotere rol voor nationale invulling van de landbouw- en regiofondsen (Nationale en Regionale Partnerschap Plannen). Deze ontwikkeling maakt het mogelijk ook in Nederland deze fondsen meer te richten op de gebieden met de grootste uitdagingen.

¹³ Zie <https://www.rabobank.nl/kennis/d011431566-true-value-in-de-nederlandse-landbouw-een-publieke-en-private-zaak>

¹⁴ Krijn J. Poppe, Hans C.J. Vrolijk, Marcel A.P.M. van Asseldonk: *Innovation in the Farm Office for Smart Sustainability Reporting in: EuroChoices*, May 2024 <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12427>

De eerste voorstellen van de Europese Commissie voor het financieel kader 2028-2034 laten een zodanig forse korting (24%) zien op de voor Nederland bestemde GLVB-gelden dat naast de gelden voor de erkende producentenorganisaties en een hectaretoeslag op de Europese ondergrens er onvoldoende budget overblijft voor Eco-regelingen en instrumenten in de huidige tweede pijler. Het leidt ook tot sterkere afbouw van de GLB-steun, gezien de historisch vrij hoge hectaretoeslagen in Nederland in meer concurrerende gebieden. Dat kan leiden tot ongewenste koude sanering. Voor de innovatie en ontwikkelagenda kan het EU Competitiveness Fund een belangrijke rol spelen.

Prijzen van landbouwgrond liggen hoog. Actief grondbeleid en landinrichting (ruilverkaveling, kavelruilprojecten) kunnen regionaal het landschap (groenblauwe dooradering) en de landbouwstructuur verbeteren. Ze kunnen ook een duurzame inrichting van het platteland bewerkstelligen. Iets vergelijkbaars geldt voor de ruimtelijke ordening op zee (viswater). Voorkomen moet worden dat landbouwgrond een speelbal wordt in speculatieve processen of de strategisch-geopolitieke verhoudingen.

Er zijn eveneens organisatiestructuren nodig tussen voedselcluster (met name boeren en tuinders en hun verpachters), burgers en overheden voor de inrichting van het platteland en de leefomgeving. Aan boerenzijde spelen collectieven en gebiedscoöperaties daarin een belangrijke rol. Daarbij dienen tegenstellingen die nu ervaren worden tussen stad en platteland te worden overbrugd. Elke regio telt en ze hebben elkaar nodig: de stad gebruikt het platteland voor drinkwaterwinning, energieproductie en recreatie (naast voedselproductie). Het platteland gebruikt de stad voor onderwijs, gezondheidszorg en andere bovenregionale functies. Samen maken ze de meerkernige deltametropool die Nederland uniek en prettig leefbaar maakt.

In dat kader dient er veel meer dan nu aandacht te zijn voor extensievere, multifunctionele vormen van land- en tuinbouw. Waar bedrijven op innovatieve wijze in de diensteneconomie worden geïntegreerd en naast voedsel ook publieke en private diensten leveren. Daartoe moeten naast vergoedingen (eco-systeemdiensten) ook ruimte worden geboden in de omgevingsplannen. Mogelijk leidt dit tot een zekere zonering tussen natuur resp. stadsrand en gangbare, intensieve land- en tuinbouw.

ONDERZOEK EN INNOVATIE

Onderzoek en innovatie vormen een onmisbare pijler van het voedselbeleid en zijn van belang voor alle delen van het ecosysteem – niet slechts voor enkele voorlopers. Ze zijn niet alleen nodig om kansen te verzilveren, maar ook om de uitdagingen van vandaag en morgen het hoofd te bieden. De wereldbevolking groeit, de vraag naar voedsel stijgt, en tegelijkertijd moeten we produceren met steeds minder middelen. Klimaatverandering maakt natuurlijke hulpbronnen schaarser, terwijl vergrijzing en arbeidskrapte de productiecapaciteit onder druk zetten. Juist in die context zijn kennis en innovatie de sleutel tot een toekomstbestendig voedselsysteem.

Nederland speelt hierin een unieke rol. Ons land is internationaal erkend als koploper in agritech. Volgens cijfers van het European Patent Office¹⁵ dienen we relatief veel octrooien in binnen de landbouw. Nederlandse bedrijven, van innovatieve startups tot gevestigde spelers, lopen voorop in digitalisering van de veehouderij, robotisering, slimme kassen en nieuwe verwerkingstechnologieën. Daarmee dragen we niet alleen bij aan efficiëntie en productiviteit, maar ook aan duurzaamheid, dierenwelzijn en de kwaliteit van voedsel.

Die kracht wordt versterkt door de nauwe samenwerking tussen bedrijven en kennisinstellingen. Universiteiten zoals Wageningen behoren tot de wereldtop in agrofood onderzoek en ontwikkelen baanbrekende oplossingen, onder meer in gen- en biotechnologie. Deze innovaties hebben de potentie om de voedselproductie groener, gezonder en toekomstbestendiger te maken.

De combinatie van ondernemerschap en wetenschappelijke kennis, geeft Nederland een unieke concurrentiepositie. De technologieën die in het voedselcluster worden ontwikkeld, hebben niet alleen impact op voedselproductie, maar versterken ook de innovatiekracht van andere sectoren; tegelijkertijd profiteert het voedingscluster van kennis en toepassingen die daar ontstaan.

Toch is onze koplopperspositie niet vanzelfsprekend. Andere landen ontwikkelen dezelfde technologieën en hebben vaak meer mogelijkheden om die snel op te schalen. Bovendien kan Europese regelgeving innovatie belemmeren. Denk aan novel foods zoals kweekvlees, die buiten de EU al worden toegepast, maar hier nog niet grootschalig zijn toegestaan. Als we niet oppassen, verliezen we onze voorsprong en daarmee zowel economische kansen als strategische autonomie.

Daarom is een stabiel, voorspelbaar en ambitieus innovatiebeleid cruciaal voor het voedselcluster. Alleen door structureel te investeren in onderzoek en vernieuwing, en door ruimte te geven aan ondernemers en onderzoekers, kan Nederland zijn internationale koplopperspositie vasthouden. Daarmee versterken we onze concurrentiekracht, borgen we onze strategische onafhankelijkheid en dragen we bij aan een wereldwijd voedselsysteem dat gezond, duurzaam en betaalbaar is voor toekomstige generaties.

Met de inzet van digitalisering kunnen knelpunten in het functioneren van het voedselsysteem worden weggewerkt. Daarmee kan de sector zijn mondiale leidende rol in innovatie, kennis en kunde verder versterken. Het is ook belangrijk verder in de BRAIN technologieën te investeren in aanvulling op deze aanpak middels digitalisering (inclusief AI en robotics) en samen op te trekken als overheid, voedselcluster en kennisinstellingen voor het ontwikkelen van een duurzame landbouw en gezonde voeding. In de biotech en genetica is o.a. meer fundamentele kennis nodig over het gedrag van planten in situaties van verzilting en droogtestress. Witte biotechnologie, dat zich richt op industriële producten, kan bijvoorbeeld ingezet worden voor het ontwikkelen van bioplastics uit zetmeel. Robottechnologie kan de uitdagingen op de arbeidsmarkt opvangen, van slachterijen tot tuinderijen en ze is ook essentieel in precisielandbouw. Zo kunnen deze innovaties ook een forse bijdrage leveren in de reductie van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Het ontwikkelen en invoeren van die technologie in het werken met planten en dieren zal ook de robottechnologie zelf ten goede komen. Genoemde dataplatformen bij boeren en consumenten zijn een belangrijke basis voor het ontwikkelen en testen van AI-modellen.

Vier zaken zijn voor onderzoek en innovatie in een lange termijn voedselbeleid voor het voedselsysteem van belang:

1. De investering in langjarig, fundamenteel-wetenschappelijk onderzoek met een missie en resultaatgedreven aanpak.

Missies die voortvloeien uit een duidelijke visie op de toekomst van het cluster in Nederland en die liggen op het vlak van de maatschappelijke uitdagingen rond gezond en duurzaam voedsel, met name (maar niet alleen) rond de problematiek bij consumenten en bij boeren, tuinders en vissers. De financiering hiervan is een fundamentele overheidstaak.

2. Het voorkomen van een silo-aanpak.

Juist de samenhang met fundamentele kennis in andere sectoren (medische sector, watersector, technologiesector) moet tot stand worden gebracht, verdiept en spill-overs gemanaged. Naast beta-kennis is overigens ook alfa-kennis (o.a. ontwerpdiscipline) en gamma-kennis (consumenten, inrichting en verdienmodellen landelijk gebied) van belang. In een follow-up van het topsectoren beleid moeten de cross-overs met andere sectoren, gedreven vanuit de missies, en een transdisciplinaire aanpak voorop staan, net als een koppeling met de Europese onderzoeksagenda. Daarbij hoort een structurele financieringsbasis waarmee Nederland volwaardig kan meedoen aan Europese programma's, en zo strategische projecten aantrekt. Het Nederlandse voedselcluster in de voedselsector besteedt momenteel ca € 0.7 miljard aan Research & Development. Het bedrag groeit langzaam, bijna 2% per jaar. Binnen sectoren is wel een grote spreiding. Zaadveredelaars investeren een zeer hoog percentage van hun omzet, vergelijkbaar met de ontwikkeling van medicijnen. Sommige technologie-ontwikkelaars behoren tot de grootste patentaanvragers. Bij een heldere gemeenschappelijke strategie voor het voedselsysteem kan de sector zijn R&D-inspanningen belangrijk opvoeren, richting de 1 miljard.

3. Duidelijke regelgeving voor de ontwikkeling en toepassing van technologie.

Wetgeving rond biotechnologie en data zijn daar goede voorbeelden van. De toelating van groene gewasbeschermingsmiddelen is een punt van zorg. De (Europese) wetgever moet een laag-risico kader scheppen waarin vanuit het Europese perspectief van het voorzorgsbeginsel (ten opzichte van het Amerikaanse van producentenaansprakelijkheid) een afweging wordt gemaakt tussen de voordelen van de nieuwe technologie en de risico's. Niet te voorkomen is dat regelgeving soms onbedoelde gevolgen heeft en moet worden aangepast. Regelgeving moet niet onnodig remmend werken bij nieuwe producten of diensten. Nederland dient daarin, gezien het innovatieve karakter van ons voedselsysteem, een actieve en vooraanstaande rol te spelen.

4. Uitdaging voor het voedselcluster is innovatie op basis van interessante onderzoeksresultaten.

Daarvoor is dialoog met het voedselcluster cruciaal waarbij impact-, schaal- en herhaalbaarheidsvragen beantwoord worden.

Nederland heeft de kans om koploper te zijn op het gebied van innovaties die het voedselproductie verduurzamen of producten gezonder maken. Daarvoor moeten die innovaties wel sneller succesvol te commercialiseren zijn. Met name bij innovaties die de duurzaamheid van de productie verbeteren, is succes alleen mogelijk wanneer deze economisch kunnen concurreren met bestaande alternatieven. Daarom is het essentieel dat de overheid actief bijdraagt aan marktcreatie. Dat kan door individuele doelsturing te koppelen aan financiële prikkels of heffingen, door bewijs te verzamelen dat duurzamere alternatieven economisch rendabel kunnen worden geadopteerd, en door collectieve vraag te organiseren in samenwerking met afnemers. Ook kan de overheid zelf een voortrekkersrol nemen via haar inkoopbeleid.

Daarnaast is het cruciaal dat innovaties kunnen opschalen, ook wanneer er het moment zelf nog geen directe markt voor bestaat. Schaalvergroting verlaagt immers de kosten per eenheid en maakt het mogelijk dat meer baanbrekende oplossingen de markt bereiken. Een aanvullende strategie is het aggregeren van aanbod. Dit vraagt om extra ondersteuning voor jonge bedrijven in hun schaal- en commercialisatieproces, zodat zij ook internationaal succesvol kunnen concurreren.

Een belangrijke barrière is momenteel dat investeringen in dergelijke innovaties door zowel publieke als private kapitaalverstrekkers te risicovol worden ingeschat. Hierdoor blijven veel bedrijven steken in de 'Valley of death': het stadium waarin voortdurend geïnvesteerd moet worden zonder uitzicht op winst. De overheid kan dit patroon doorbreken door een systeemverandering in de financiering van onderzoek en innovatiefinanciering. Ook nieuwe bedrijven moeten een kans krijgen. Dat laatste is lastig doordat de kapitaalmarkt in Europa slecht functioneert voor start-ups (angel capital) en scale-ups (venture capital). Invest-NL respectievelijk Invest-Internationaal en de Regionale ontwikkelingsmaatschappijen kunnen hier, naast de EBRD en het EU Competitiveness Fund, een belangrijke rol spelen. Daarbij gaat het eerder om staatsgaranties van de overheid dan om veel geld (zoals het aloude systeem van borgstelling in de landbouw) of staatsdeelnemingen in een tijd van transitie¹⁶. Dat geld kan met de garanties in de private markt opgehaald worden. Ook een innovatieve Groeifonds-achtige aanpak kan een grote bijdrage leveren aan voedselbeleid met toekomst. Daarnaast is het belangrijk dat de toepassing van een nieuw product of dienst voor de potentiële gebruikers een verdienmodel heeft. Met name bij innovaties die de duurzaamheid van de productie verhogen lukt dat alleen als middels doelsturing de vernieuwing bijdraagt aan de emissiedoelstelling. Om die reden van marktcreatie is het belangrijk individuele bedrijven een emissiedoel te geven.

HUMAN CAPITAL

Ondernemers en werknemers in het voedselsysteem zijn continue in beweging en werken dagelijks in een hightech omgeving aan de modernisering en een volhoudbare productie. Daarbij is iedereen blijvend van belang en is er voor iedereen een plek in het systeem. Er is een sterke nationale en internationale kennisinfrastructuur. Het aantrekken van een nieuwe generatie medewerkers en (primaire) ondernemers, 'generational renewal', is van groot belang. Jongeren van nu groeien op met ICT, AI en technologie, en hebben recht op een inspirerende omgeving waarin zij werken aan gezondheid, impact en geluk. Daarmee dragen zij bij aan oplossingen voor grote maatschappelijke uitdagingen als voedselzekerheid, voedselveiligheid en duurzaamheid.

Scholing van (toekomstig) personeel is belangrijk in elke sector waarin veel mensen in de komende jaren met pensioen gaan en waarin met nieuwe technieken zal worden gewerkt. Dit vraagt om en wendbare en weerbare toekomst van ons onderwijs, waarin innovaties en nieuwe technieken (zoals AI) worden ingebouwd in onderwijsdoelen en werkwijzen¹⁷. Ook 'een leven lang leren' zal in een gezamenlijke aanpak tussen overheid en sociale partners (arbeidsvoorwaarden) effectief vorm moeten krijgen. Het aantrekken en opleiden van talent uit het buitenland is nodig om in knelpunten te voorzien en omdat dergelijke mensen bij terugkeer naar eigen land belangrijke potentiële klanten van Nederlandse kennis en kunde zijn. Met name internationaal georiënteerde bedrijven (zoals zaadveredelaars) met meerdere ontwikkelcentra in de wereld maken afwegingen waar ze hun activiteiten uitvoeren en hebben belang bij het makkelijk kunnen uitwisselen van personeel. In snel ontwikkelende disciplines die breed toepasbaar zijn, zoals AI, digitale technologie en robotica, is talent dat ook sector kennis heeft en specifiek kiest voor het voedselcluster van groot belang om in de vraag te kunnen voldoen en de toepasbaarheid van technologie tot zijn recht te laten komen. Het Groenpact speelt daarin een sterke rol.

AANPAK DOOR REGIEORGAAN VOEDSELSTEEEM (RVS)

Het RVS kan worden belast met de uitvoering van publiek-private verduurzaming (o.a. klimaat, water, stikstof), de publiek-private samenwerking op de gebieden van onderzoek en innovatie met BRAIN-technologie in het voedselsysteem, en in afstemming met de Branche-Organisaties cofinanciering en organisatie van het onderzoeks- en innovatieprogramma, beheer van het stelsel van doelsturing met key performance indicatoren, de organisatie van het dataverkeer en de Internationalisatie ten aanzien van marktontwikkeling richting landen buiten Europa. In aanvulling op de hierboven verwoorde visie gaat het dan om de volgende activiteiten:

- **Ondersteuning en vormgeving van financiering en organisatie van een onderzoeks- en innovatieprogramma, waarbij duplicatie van brancheorganisaties wordt voorkomen.**
RVS bevordert dat de sector zorgt voor private matching van overheidsinvesteringen.
- **Zorgen voor de ontwikkeling van een systeem van doelsturing (KPI) en certificering.**
Middels certificering kunnen bedrijven op hun duurzaamheidsprestaties worden beoordeeld. Door deze audits via private bedrijven uit te laten voeren, kunnen met één bedrijfsbezoek zowel de publieke KPI als alle private duurzaamheid labels en voedselveiligheidseisen (GlobalGap etc.) worden geverifieerd. Dit kan risicogericht zodat de meeste boeren maar eens in de twee jaar bezocht hoeven te worden (zoals al gebruikelijk in de biologische landbouw). Certificeringsaudits kunnen leiden tot aanwijzingen, verplichtingen tot herstel van geconstateerde afwijkingen of decertificering. Alleen de uitslag (ter voorkoming van Big-Brother systemen) wordt door een boer, tuinder of visser doorgegeven aan publieke autoriteiten (NVWA, Omgevingsdiensten) die desgewenst nader onderzoek kunnen instellen. Bij de certificatie kan bedrijven ook een label worden toegekend op basis van de afstand tot de toekomstige emissie-eisen (bijv. A=gaat nu al boven die normen uit, B= voldoet al, C = nog een kleine weg te gaan, D=goed op weg, etc.). Zo ontstaat een pre-competitieve standaard waarbij boeren eerlijk kunnen worden beloond voor de meerkosten als ze stappen zetten naar de toekomstige eisen. Toeleveranciers en afnemers wordt duidelijk dat ze boeren die nog niet op dat niveau zitten zullen moeten helpen of dat ze die als klant of leverancier gaan verliezen.

- **Versimpelde regelgeving**

Een voordeel van certificatie, mits er genoeg discretionaire ruimte aan de inspecteurs van de controle-organisaties wordt overgelaten, is dat regelgeving kan worden versimpeld, dat oplossingen voor lokale situaties, al of niet voortkomend uit inconsistentie tussen regels, gemakkelijker acceptabel zijn. Daarnaast kunnen inzichten uit certificatie gebruikt worden om, via terugkoppeling aan het RVS, aanpak en regelingen optimaal effectief te maken en te houden en regeldruk te verminderen daar waar regels niet effectief zijn. Mogelijk in samenhang met het Bedrijven-Informatienet (dat in de EU wordt uitgebreid tot Farm Sustainability Data Network) kan hier een test-bed ontstaan voor onafhankelijke (AI gebaseerde) adviessoftware.

- **Zorgen voor de ontwikkeling en het beheer van een dataset om beter inzicht te krijgen in consumentengedrag.**

- **Data-intensieve aanpak**

Er is meer kennis nodig om het gedrag van consumenten met het oog op gezondheid en duurzaamheid beter te prikkelen met de juiste aanbiedingen of adviezen ("personalised nutrition")¹⁸. Daarvoor dient een data-intensievere aanpak te worden gevolgd. Inzet van AI voor gepersonaliseerde aanbiedingen en adviezen die appelleren aan leefstijl en gezondheid is kansrijk, maar dat moet wel worden ontwikkeld. Met patiëntenorganisaties en sportorganisaties kan een onafhankelijke datastructuur worden opgezet waarbij consumenten die dat willen van de retailers digitaal de data over hun aankopen ontvangen, zowel wat betreft voedingswaarde of samenstelling van de producten als hun duurzaamheid (dus CO₂-emissie, watergebruik, e. d.) als aanvulling op hun kassabon. Die data kunnen met de nodige privacybescherming en in samenhang met sensordata (zoals de sensoren van diabetespatiënten) een zeer waardevolle bron voor medisch en voedselonderzoek zijn in bijzonder voor ontwikkeling van AI-modellen. Dergelijk meer fundamenteel onderzoek kan retailers (die nu wel klantinformatie hebben, maar geen zicht op aankopen bij andere winkelformules) en app-bouwers helpen nieuwe diensten aan te bieden. Dit zal leiden tot meer ondersteuning (met innovatieve producten voor speciale doelgroepen, winkelinrichting of prijsprikkels) voor de gezonde en de duurzame keuze (zoals de vervanging van een deel van het dierlijk door plantaardig eiwit). Ook verzekeraars zouden in een dergelijk opzet kunnen participeren om de zorgkosten niet te hard op te laten lopen. Het RVS zou hier als organisator van zo'n data-testbed voor AI een coördinerende rol in kunnen spelen of de ontwikkeling daarvan kunnen stimuleren. Op basis van dergelijke data kunnen ook gericht producten voor doelgroepen (van producten voor diabetespatiënten tot sportdrinkjes) worden ontwikkeld en getest. Het is van belang voor dergelijke innovaties publieke instellingen als gezondheidszorg en onderwijsinstellingen als eerste klant te hebben. Beter inzicht in consumentengedrag helpt ook aan het verminderen van voedselverspilling door betere planning in de keten.

- **Ondersteunen van marktontwikkeling naar landen buiten Europa.**

Exportpromotie, aantrekken buitenlandse investeringen en bouwen van (Europese) samenwerkingsverbanden.

WAT IS NU NODIG?

Het Nederlandse voedselsysteem is van wereldklasse en het is nu tijd om te zorgen dat dit zo blijft. In het bovenstaande schetsten we een toekomstbeeld voor het Nederlandse voedselsysteem: een weerbaar, wendbaar wederkerig voedselcluster dat als vanouds een belangrijke plaats heeft in de Europese economie. Waarin nationale en in Europees verband afgesproken klimaat- en biodiversiteitsambities zijn gerealiseerd en de huidige maatschappelijke uitdagingen, met name rond duurzaamheid en gezondheid bij boeren en consumenten als ook in de industrie zijn overwonnen en omgezet in exporteerbare kennis en producten.

We schetsten ook de weg ernaartoe via samenwerking tussen overheid, onderwijs/onderzoek en voedselcluster gebaseerd op een helder voedselbeleid en lange termijnstrategie. Een data-intensieve aanpak, zowel door consumenten beter te bedienen met aanbiedingen en advies over gezondere en duurzamere keuzes, als boeren via doelsturing en certificering op hun ondernemerschap aan te spreken om aan emissie-eisen te voldoen, zijn daarin een aanpak voor de weg om dat toekomstbeeld te bereiken.

Het voedselcluster is voornemens en bereid om mede-inhoud te geven aan bovenstaande. Concreet betekent dit:

- Verantwoordelijkheid nemen voor de geschetste aanpak en zich committeren aan het lange-termijn perspectief.
- Een Regieorgaan voedselsysteem (RVS) mede-invullen.
- Daarmee de gecoördineerde slagkracht van het voedselsysteem vanuit de praktijk versterken.
- Het co-financieren van het onderzoek- en innovatie element van het voedselbeleid.

In het kader van de kabinetsformatie vragen wij een nieuw kabinet:

- Het initiatief te nemen om te komen tot een akkoord met alle partijen in het voedselsysteem. Daarbinnen wordt een stabiele lange termijn-koers overeengekomen voor een toekomstbestendig, innovatief en concurrerend voedselsysteem en worden voorwaarden geschapen in zaken als inrichting van de ruimte -op land en zee-, investerings- en innovatieklimaat, verdienkracht en brede welvaart.
- Deze koers te bekrachtigen in een maatschappelijk gedragen langjarig akkoord met het voedselcluster, en uitgaat van kansen en krachtenbundeling.

Daarbij gaat het onder meer om het maken van politieke keuzes ("schuifknoppen") over:

- De voor het voedselsysteem beschikbare ruimte voor landgebruik (oppervlakte en locatie: hoeveel hectares moet er aan landbouwgrond worden onttrokken voor andere functies) en watergebruik (is er genoeg water beschikbaar voor industrie, beregening van gewassen en doorspoelen van polders tegen verzilting).
- De beschikbare milieugebruiksruimte via de te realiseren emissiedoelstellingen (hoogte en moment van realisatie).
- Een daarbij behorend budget voor eco-systeemdiensten en flankerend beleid. Dit om een koude sanering met sterke schaalvergroting te voorkomen, het platteland leefbaar te houden en het realiseren van de klimaat- en biodiversiteitseisen niet eenzijdig af te wentelen op boeren en grondeigenaren. Een silo-aanpak, waarbij maatregelen op het ene dossier leiden tot een verslechtering op het andere (bijv. waterkwaliteit), moet daarbij worden voorkomen.

In sommige gebieden is de opgave zo groot dat naast doelsturing ook landinrichting en nieuwe bedrijfssystemen nodig zijn. Het Ministerie van LVVN lijkt het benodigde budget momenteel op € 22 miljard te taxeren.

- De mate waarin consumentengedrag wordt gestuurd, ook voor de rol van de thuismarkt in verduurzaming.
- Bij die keuzes speelt de mate waarin rekening wordt gehouden met Europese en mondiale vraag naar voedsel een belangrijke rol.
- Een economisch attractief en concreet voedselbeleid voor Nederland als deel van Europa vast te stellen en hierin het RVS op te nemen, inclusief een substantieel budget voor innovatie, als vervolg op het topsectorenbeleid en als uitwerking van het Europese Draghi-rapport voor Nederland. Er zijn voorstellen in ontwikkeling voor de invulling van dit beleid met specifieke programma's in analogie met het Beethoven project voor Eindhoven en omgeving. Voor het voedselsysteem is het programma "AgriFood cluster 2040 - Gelderland" een leidraad.

Een actieagenda op korte termijn vast te stellen met daarin:

- Instelling van een Regieorgaan voedselsysteem (RVS).
- Doorpakken op doelsturing op basis van digitalisering van datastromen en certificering.

WAT VERWACHTEN WE VAN DE KABINETSFORMATIE:

Neem het initiatief om tot **een akkoord** te komen over

- Eén gezamenlijk doel voor 2050 met alle partijen in het Voedselsysteem.
- Een stabiele lange termijnkoers voor een toekomstbestendig, innovatief en concurrerend voedselsysteem.

Zet in op **een toekomstbestendig voedselbeleid**, dat het hele Voedselsysteem omvaten opereert vanuit innovatiekansen en krachtenbundeling.

Formuleer een **actieagenda** voor instelling van het Regieorgaan Voedselsysteem, voor uitvoering van de voedselstrategie & doelsturing met digitalisering en certificering.

Nederland is te klein om geen keuzes te maken - het belang van een toekomstgericht Voedselsysteem te groot. Neem het initiatief tot een gedragenvoedselbeleid, uit de impasse, naar een kansrijke toekomst!